

УДК 811.161.2'282.2 (477.81)

Котяш О. І.

ДІАЛЕКТНІ ТЕКСТИ ПРО СТРАВИ (ГОВІРКА СЕЛА ЗАЛУЖЖЯ ДУБРОВИЦЬКОГО РАЙОНУ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У статті подано діалектні тексти про страви, які на сучасному етапі жителі села Залужжя Дубровицького району Рівненської області вже не готують, тому що їх замінено більш сучасними. Записані тексти засвідчили, що деякі страви втратили своє ритуальне значення. Дібрані фрагменти текстів подають інформацію самого процесу приготування страв та особливості семантики лексики цієї тематичної групи. Фрагменти текстів не розмежовані за тематикою, а подані в хронології.

Ключові слова: діалектні тексти, зат'єрка, к'ваша, л'єм'н'їшка, посохи, пурими, мі'лта, бул'ки, рецк'ї мл'ін'ц'ї, сир, по'бит' 'бабину кашу, 'кол'іво, боршч, ку'л'їш, 'каша, к'ї'с'їл', бул'ба па'рона.

В статье представлены диалектные тексты о блюдах, которые на современном этапе жители села Залужья Дубровицкого района Ровенской области уже не готовят, потому что они заменены более современными. Записанные тексты свидетельствуют, что некоторые блюда утратили свое ритуальное значение. Подобраны фрагменты текстов предоставляют информацию самого процесса приготовления блюд и особенности семантики лексики этой тематической группы. Фрагменты текстов не разделены тематически, а представлены в хронологии.

Ключевые слова: зат'єрка, к'ваша, л'єм'н'їшка, посохи, пурими, мі'лта, бул'ки, рецк'ї мл'ін'ц'ї, сир, по'бит' 'бабину кашу, 'кол'іво, боршч, ку'л'їш, 'каша, к'ї'с'їл', бул'ба па'рона.

Text was the object of analysis many humanities. Particular attention and scientists focused on the dialect texts. The issue of differential signs dialects, the history of its rise has always been the focus of Ukrainian dialectologists. Describing the system features one locality, the researchers expressed alternative views on the origin of phenomena. Our study of village dialects Zaluzhzhya Dubrovytza district of Rivne region, belonging to middle polissia northern dialect, we conducted on the basis of its textual presentation to achieve the completeness of the description dialect and reducing the gap between the ontology and epistemology – the real essence and scientific interpretation.

The article presents dialect texts, which state dishes that nowadays the villagers Zaluzhzhya not prepared because they are replaced by more modern. Recorded texts shown that some dishes have lost their ritual significance. Adjusted snippets provide information of the process of cooking vocabulary and semantic features of the thematic group. Snippets are not delimited on the subject, as listed in the chronology.

Certified snippets provide information on different courses, namely meal flour (korovai, staff, bread) stuffed (vareniky, bread) retski mlintsi, dumplings, purim, nalisnicky; ritual meals: stakes, borshch, soup, porridge, kisil; daily meals (milta, zaterka, lemnishka, kvasha, baked potato).

Key words: milta, zaterka, lemnishka, kvasha, baked potato, vareniky, bread, retski mlintsi, dumplings, purim, nalisnicky, stakes, borshch, porridge, kisil; daily meals (milta, zaterka, lemnishka, kvasha, baked potato).

Скільки живе людина, стільки й дбає про своє харчування. Адже їжа – біологічно необхідний продукт, який забезпечує життя людині. Скільки населених пунктів, стільки є й різних страв та способів їх приготування. Пропонуємо вашій увазі давні страви, які вже не готують сучасні жителі села Залужжя Дубровицького району Рівненської області, їх замінили більш сучасними. На жаль, жителі села середнього віку здебільшого вже не знають ні назв цих страв, ні способів їх приготування. Та коли йде наратив, тоді все стає на своє місце. Наприклад, печуть млинці та булки і зараз, але вони втратили те значення, яке мали раніше, готують їх не з того гатунку борошна, не з гречаного борошна, це не святкова весільна страва. Пропонуємо не лише самі назви страв, а й спосіб їх приготування.

Лексика на позначення певних страв виходить зі щоденного вжитку. Ми її зафіксували у старожилів нашого села. Тексти, записані від інформаторів, є джерелом дослідження різних структурних рівнів (семантика, лексикон, граматика, наголошування). У цій статті зупинимося лише на лексиці як джерелі важливої інформації про давно забуті страви.

Метою статті є ознайомити з фрагментами текстів про страви та їх приготування і з'ясувати особливості семантики лексики цієї тематичної групи.

Тексти подаємо у хронології, не розмежовуючи за тематикою, а в наративі діалектоносіїв. У текстах графічно відділено мовлення експлораторів (курсив після запитання) і мовлення діалектоносіїв (прямий шрифт).

Основні страви готували з борошна різних злаків, картоплі, молока, овочів, грибів та ягід. За багатовікову історію села (перша писемна згадка про село 1629 року) люди навчилися готувати смачну й корисну їжу. Селяни не мали такого достатку, тому страви не багаті розмаїттям, але вони цінні своєю поживністю, практичністю, ситістю:

'кол'іс' бул'і б'л'уда по'бул'шеї *ква'сол'а* одве'чала / ква'сол'і на'сад'вал'і багато // і це'лу ва'рил'і і м'н'ал'і і *ва'рен'іки нек'л'і с ква'сол'і* / та'к'і гарни 'мат'і напе'че / та'ка б'л'аха здо'рова бу'ла / да ма'к'ітра г'л'ін'ана / так'іго ма'кутри бу'л'і да мис'ки г'л'ін'ани та'к'і ве'л'іки / даї 'миску і ма'кутру тих ва'рен'ікуў о'л'ііми по'маже / а во'ни та'к'і м'н'акен'ки нак'риє д'ругойу 'мискойу / да по'робл'аца та'ки // [5].

Почнемо зі святкової страви – весільного короваю. Він мав символічне значення, його роздавали наприкінці дійства як символ, подарунок від молодих. Випіканню короваю надавали велике значення, адже від того, чи вдасться він високий, пишній, чи «впаде» пророкували молодим таку й долю – щасливий чи нещасливий шлюб.

/ наш *коро'ваї* спочатку так 'гарно *п'ім'ход'іў*, а по'том *ўпаў*. І йа з'разу 'пон'аў шо 'жиз'н'і не 'буде // не повез'ло даї ў'се // [4].

Кожна господиня вміла пекти коровай, але іноді запрошували когось із родичів чи сусідів на допомогу. Замішувати коровай запрошували жінку продуктивного віку, заміжню, у якої є діти і вона щаслива в шлюбі, щоб і в молодих було щасливе подружнє життя. *Котяш Параска Данилівна* розповідає, як пекли коровай у нашому селі 60–70 років тому.

/ н'е так на ло'патах / поси'пал'і 'тийі ло'пати по'ложат / бо *коро'ваї* ве'л'іки / да муш'чини уд'вох 'разом / од'ін с то'го боку сто'їт а од'ін с то'го боку на п'рипек по'ложат / да'ї са'жайут у пійч // да ўже йак 'пудут з ло'патою / ўже не муж'чини а ба'би / 'тийі шо ме'с'іл'і / танцо'ват' // так не на 'хорми // бо ето ўже в 'ету 'пору с'тал'і ў мис'ках чи ў 'таз'іку / а то'ди так / і ў: 'йазвал'і у фар'тух 'кол'ішн'і так'і" порт'ни фарту'хи *ў три 'пулки* бул'і / ў ме'не йе 'материн / то да ўже ў: 'йажут ў тої фар'тух / та'к'і" вун ши'роки об'йажут йо'го // ўже_ж йак з'робл'ат то'го корова'йа то ў 'бохон позати'кайт шиш'ки так ў лу'би ў хл'іб / а на 'заўтре йо'го перети'кайт у коро'ваї тої пе'чони / шо ўже спек'л'і корова'йа 'тийі *шиш'ки* ўже с'тарши дру'жок перети'кає о / да ўже о'то корова'йа ўже моло'дого 'тийі шиш'ки ўже де'л'іл'і то ў'с'ім_же_ж не бу'ло бо_ж ба'гато / сва'хеї / а ши'шок оно два'нацат' // [6].

/ то шиш'ки 'тийі пек'л'і_ж у пе'чи корова'йа у су'боту на ло'патах 'кол'ішн'іх тих // во'на ши ў кого'небуд' 'тийі ло'пати йе ти з'найеш ? / да на д'вох ло'патах са'жал'і / у су'боту // ўже // [6].

Фартух у три 'пулки – це фартух у три поли. Пола або 'пулка (ЕСУМ) – ширина полотна, край половини одягу. *Шиш'ки* на короваї – березові або лозові гілочки, прикрашені зеленню (барвінком, вересом) і квітками. Після весільного дійства їх роздавали найближчим родичам разом із частинкою короваю як подарунок від молодих.

Коро'ваї – символічна страва. Він мав стояти на покуті до кінця весілля. А гостей пригощали різними стравами, як-от: *бул'ки, рецк'і мл'ін'ц'і, сир, боршч*:

А шо? / *бул'ки* пек'л'і і мл'ін'ц'і пек'л'і / шо бу'ло на ве'с'іл'йі 'теїе б'рал'і / то_ж і *сир* розми'нал'і да мо'чал'і г'рецк'і *мл'ін'ц'і* / та'ке 'кол'іс' // ўже йак йа то ўже н'е а то 'кол'іс' та'ке було // да'ї мо'чал'і мл'ін'ц'і да'ї йе'д'ат //

/ на пе'чи с'таўл'айут на'мазвайут да ў мис'ки ети череп'яни / 'кол'ішн'і / на'мазвайут да 'сахарем поси'пайут / чим там 'мазал'і? не з'найу / да ето пода'йут бул'ки на / сир да мл'ін'ц'і ото та'ке_ж 'кол'іс' // не за мо'йейі 'паме / не за мойейі 'памет'і / ал'е та'ке йа з'найу / йа 'тоже хо'д'іла д'і'в'іца на ве'с'іл'йе // а нап'руца 'ц'іла 'хата і ста'рих і лу'деї ! / да аж на п'л'ечи тим шо за сто'лами са'д'аца / се'д'ат // то 'кол'іс' ка'зал'і хтос' умо'чиў то'го *гре'чаного мл'ін'ца* да у сир да по гу'бах // на п'л'ечи ж / ка'чайут тих шо на с'лон'і / у ха'ти ішл'і д'і'в'іца // те'пер_же_ж не і'дут / оно на дво'ри ідут под'і'в'іца / а то ў ха'ти йак на'л'ізут / не'ма ку'дойу прої'т'і / нема кудойу тих *бу'лок* пронес'т'і // і *боршч* ва'рил'і на ве'с'іл'йе і *кашу* / і *бул'ки і мл'ін'ц'і і сир м'н'ал'і* / мо'чал'і *мл'ін'ц'і* / от то та'ке у 'даўн'і ча'си бу'ло та'ке ве'с'іл'йе і та'к'і" хрис'т'іни / бу'л'і //

Е *посохи* н'е н'е // на ве'с'іл'йе не ро'бил'і // на вес'іл'йе пек'л'і *гре'чани мл'ін'ц'і і сир* розми'нал'і / да мл'ін'ц'і ўмо'чал'і / да 'йіл'і / і бул'ки пек'л'і / бул'ки ш чим там / чи з 'ягод' ми чи де ш чим ? / да на'мазвал'і да і 'йіл'і // 'сахарем поси'пал'і да ў мис'ки / да ў мис'ках пода'вал'і на стул // а тийі 'посохи н'е // да то ўже сир гус'ти роз'мин'ани і ту'ди накі'дають і ўже 'ложкойу йе'д'ат // а отаки'о наў'доўж ла'майут // *Неве'л'ічке та'ке* //

Неве'л'ічке таке / шоб ў рот у'л'ізло // йак *алуш'ки* / йак *галуш'ки* 'йіл'і // ну а бул'ш ? // було та'ке шо напе'чут *рецк'іх мл'ін'цуў* / да розом'нут *сира* / сира 'етого / сме'тани / да таке ў'род'і / да в од'нуї 'мис'ц'і / а 'миска така череп'яна ве'л'іка / да пос'таўл'ат на сто'л'і і бе'ре того мл'ін'ца да мо'чайе да'ї йіж // [6].

пи'л'і / 'оде 'ето то'ди йак йа ўже же'н'іўса / то ўже пи'л'і ве'л'ік'і"ми ста'канами / а то та'к'і"ми_о на'перстками пи'л'і //

го'рилку г'нал'і *жит'н'уўку* / оз'ме оде ўже 'жита да на'ложит // [7].

А 'д'іду / а ўже на ве'с'іл'йе йа'к'і б'л'уда бу'л'і ? / 'шо ўже го'товил'і ? / шо було та'ке інте'ресне 'вел'ми ? //

І на'л'іс'н'ік'і" / *боршч* / ну ў'с'ака та'ка_гот / при'думане свое / йе'д'ат лож'ками / а по'том *боршч* / *каша* пос'л'ідн'а 'паша //

/ ну ро'бил'і ў'с'аке та'ке_гот / придум'л'ал'і / ро'бил'і і *ва'рен'ічки* / і на'л'існ'ічки / і *сир і мл'ін'ц'і* / мл'інц'і і сир_гот / ўмо'чайут сир йе'д'ат_гот / на'л'існ'ічки йед'ат / ва'рен'ічки // отаке_от сво'йе пон'і'майеш_от ? // і начеї не 'можна було // н'і чо'го не бу'ло // те'пер шо хоч 'можна сотво'рат'_гот / а

ко'л'іс' не т'амил'і шо зро'бит' // те'пер і гу'рочки 'можут зро'бит' і са'лат'ік'і ў'с'ак'і" придум'л'айут / а 'кол'іс' не пон'і'мал'і_ж та'кого ро'бит' // 'ето 'саме 'теїе / ва'рен'ік'і" /

да_ї у'се // а моло'д'іц'і зби'райуца_гот / ко'тори уже спе'вайут хоро'шеї гот / о'собен:о мойу 'матеру б'рал'і на ве'с'іл'їе // вона хоро'шеї спе'вала // то ўже бе'рут йейі_гот / і ўже да'йут йа'йечка си'ри пит' шоб 'голос хо'роши буў // [4].

Г'рецькі мл'ін'ц'і ўмо'чал'і в сир, який **розми'нал'і** або **м'н'ал'і**.

Записані тексти від різних респондентів свідчать про те, що лексика для назв страв однакова, стабільна. Ці люди живуть на різних кутках села, а ні назви, ні спосіб приготування не відрізняється. Очевидно, це пояснюється стабільністю жителів села, дотриманням традицій і переданням цих традицій наступним поколінням.

То були весільні страви, а на хрестини, похорон готували інші. Вони не стільки різнилися приготуванням, як мали символічне призначення. На відвідини породіллі й немовляти та хрестини також були свої особливі страви. За смаком вони не дуже відрізнялися, але те із хрестин, те з похорон – було символічним і дорогим для гостей. На хрестинах було традиційна страва – **бабина каша**. Та жінка, яку брали за бабу (**пупорізна** або **повитуха**), повинна була **спек'ти** горщик каші і пригостити всіх присутніх. Пізніше, коли люди стали багатші, увели такий звичай – **по'бит' 'бабину кашу**, тобто, хто покладе більше грошей (аукціон), той і побив (переміг) кашу. Зазвичай це мав бути хрещений батько або дід.

/ на хрис'т'іні їдут 'тоже 'варит **горш'чок 'каши** так'і'о / і 'ши шо там / і **пиро'зи 'доўги та'к'і" //** да ўже хто не'се туйу кашу / хто 'так іде / сем'н'а ўс'а 'бабина іде на хрес'т'іні // ота'ке і на хрис'т'інах бу'ло йак на ве'с'іл'їі / то **бул'ки** пек'л'і да ши **їз'яагод'ми** / а та'к'і" три'кутн'ічки пек'л'і нази'вал'іса **пу'рими** / пурими // то ши йак муї брат же'н'їўса с'тарши то бул'ки пек'л'і /

/ на'парат **їш 'чорних 'яагод кам'пону** // да ши і ў'чум бу'ло ? / 'банки ж не бу'ло / н'і 'банки н'і'чого / да і да ў'горш'ку 'парил'і / і х'л'іба напе'че / так'і" **пиро'зи т'рохи росп'л'ескани** да скла'дал'іса / да нази'ваўса **'доўги пу'руз** / да ши так'і з д'ір'ками / да ето так на в'ід'вед'іні іде 'баба до ў'нуки // [6].

В одному тексті фіксуємо вираз **спекти кашу**, в іншому – **зварити**. Зазвичай кашу варять, але ту святкову страву, яку готують на хрестини, у нашому селі печуть. Цим надано страві особливого статусу. Стосовно об'єктів, які готують на вогні, то вони варяться, у цьому випадку маємо діалектне пекти. Печуть **бул'ки, на'л'іс'н'ік'і, мл'ін'ц'і і 'кашу та ва'рен'ік'і**. Коли каша готова, то вона має вигляд запеченої в духовці. А компот завжди **'парат**, не кип'ятять, не варять, а саме **'парат**.

До цього часу залишилися символічними стравами **'кол'іво, боршч, ку'л'їш, 'каша, к'і'с'іл'** на похоронах. Окрім усіляких страв, ці обов'язково повинні бути на похоронному обіді. У цьому спостерігаємо дотримання традицій. І до сьогодні на поминальному обіді не обходиться без **колива, кулешу, борщу й каші**. Похоронний обід ще називають жалобним, через те й не дозволялося розпивати спиртні напої. Правда, був період в історії села, коли на похоронах пригощали й спиртним, але вже більше двадцяти років цей звичай вийшов із ужитку. У цьому заслуга місцевого настоятеля православного храму о. Павла.

/ на о'б'ід / на 'похорон шо наст'роївал'і на стул ? // шо наст'роївал'і ? / наст'роївал'і **боршч** / напе'ред **ку'л'їш** / кул'їш / та'к'і" суп / йак пос'не то пос'не / а йак то // ку'л'їш тої // напе'ред **'кол'іво** // 'кол'іво // наї'перш 'кол'іво ? //

'мат'і ўже даст бохо'нец хл'іба на 'д'іди / поми'нал'на су'бота // і'дем до / ў'ко'го мед // до 'д'іда та'кого хо'д'іл'і / до то'го / до тих 'ўйіруйушчих / 'Кол'а до то'го / то 'Пет'о / Пет'ро / д'ід буў Мико'лаї // то ето ўже то'го бохон'ца ў'руч'н'ік' даї їш'л'і // то вун ўже даст 'меду да ўже і п'ридем // прине'сем меду на 'кол'іво // **'кол'іво** 'першеї / а по'том **ку'л'їш / боршч / 'каша** // 'д'іди // і 'похорони // не бу'ло та'кого //

а ки'с'іл' ? //

ки'с'іл' / ки'с'е'л'у_ж то'ди і не 'мн'іл'і ва'рит' 'пошчи // ота'ке от //

то 'ето ку'л'їш / **боршч і 'каша** ? //

і 'кол'іво //

'добре // 'ето було на 'похорони // а на ве'с'іл'їе ? //

і на ве'с'іл'їе та'ке пош'чи // не було н'і'чого // на пе'чи 'буде сто'йат' 'теїе / гоб'їйд тої шо // на пе'чи / а ми поса'д'іл'іса да_ї йе'мо там //

і **пу'рими** / пу'римчики // то тоже // йак йо'го ро'бил'і пу'римчики ? // пу'римчики ў'с'акого ро'бил'і / то ўже йа ети пу'римчики не ро'била / шо ўже йа ро'била йак / то та'ке ў'ме'не йе да накла'даїеш да_ї ва'рен'іка ро'била ў'с'акого / ўже без 'етого ро'бил'і таке // а те'пера'ки ... /

а чо'го вони нази'вайуца **пу'рими** ? // йа'к'і вони ? //

ну ў'же во'ни / пу'римчика тако_го би 'натроїе з'робит йак ва'рен'іка // ва'рен'іка 'ето да 'натроїе з'робит //

У ва'рен'іка два 'ушка а там три ? // а так на 'пухвал'і чим ? //

Чим ? // ква'сол'ейу / йагод'ми / таким_го // шо було та'ке // [8].

Щоденна їжа відрізняється від обрядової і способом приготування, і своїм значенням. Цінність її в тому, що вона була поживна, здорова. У недільні та святкові дні в нашому селі пекли млинці з заквашеного гречаного (**з'рецького**) або житнього борошна. Їх умочали в розведений молоком сир, сметану або розтоплений смалець. Було багато варених страв із борошна: **зат'ерка, л'емн'їшка, варен'іки, мілта,**

к'ваша, кис'іл' із крохмал'у з додаванням різних ягід. Особливої популярності набув кисіль із брусниць та журавлини, також із чорницями, ожиною і вишнями.

'а шо_ж ва'рил'і ? / **зат'ерку** / 'бат'ко ў Шепе'тоўку 'йіз'д'іў / а на ба'зар у Шепе'тоўку по му'ку / муки пуд у купит да приве'зе / а шо_ж ти 'думаў ? / ну // да 'зат'ерку **коло т'іл'і** / а **зат'ерка** йа'ка тайа ? мо і **по'рожн'а** ? / 'думайеш до'вол'ни бу'л'і так йак те'пер х'л'іба не 'хочем і 'сала не хочем / а бу'ло сала 'мало то ўже йак мат'і 'наша 'риже до 'бул'би 'жарит' / а ми ўже так на сто'л'і і ждем / то 'мат'і_ж не 'кине 'вишкварку нам да так во'на на скибоч'ки такі'о по'риже пориже а по'том на вишквар'ки на шк'вороду / да туйу ш'куречку іс: 'кибочк'і" йак 'пал'ец zde're да то'му тому тому і тому / а ми ої так йе'мо //

'Мат'і мойа ва'рила та'ке ето **к'вашу** 'кол'іс' йак ўже пуст / перед 'Паскойу ст'роги пуст тої / то ето бе'рут г'рецьку му'ку за'парат / а горшки тако'го на'вел'іч бу'л'і_ж / за'парат / о'парат ўже к'пійат'ком / розко'лот'ат туйу гре'чану му'ку / і на пе'чи с'таўл'айут 'на ден' шоб **усоло д'іло** / усоло д'іла во'на тайа **к'ваша** ка'зал'і // к'ваша / і ўже у'вечери так за'ран' / бо_ж ден' ўже 'бул'ши то'ди ў пуст // за'ран' ўже // 'варат туйу к'вашу / 'варат / **бул'бу** на'парат уже **із лушпаї'ками** і с то'йейу к'вашейу ўже гопа'цайем ве'черу / ве'черайем // ну а во'на та'ка осо'лодовата // н'і'чим не сма'чила / н'і'чога / н'і'салом н'і о'л'іями / н'і'чога не за'жаране // 'ето так та'ка рідко'вата шоб з 'бул'бойу //

Ал'е со'лодка бу'ла ? //

Ага / со'лодка // вона о'то усолод'вае за ден' / вона усолод'іе о'парана / 'гарна бу'ла / гарна була з **'бул'бойу на ронойу** бо бу'л'і го'лодни // коб та'к'і йак те'пер то мо тепер і не'гарна бу'ла_б // те'пер х'і'ба 'йіл'і_б 'д'іт'і або / ну ето ўже йак іс то'го ўс'о'го йак ўсе йе'с'і і йес'і то зда'йеца по'йіўби шос' так // ну по'том ши **л'ем н'ішку** ме'шал'і таку 'тоже / тоже во'дойу кипіят'ком о'парат да ўже гус'те та'ке / у 'мис'ц'і п'росто ў череп'йаних / 'ети шо гонча'ри 'кол'іс' мис'ки прода'вал'і / череп'йани // му'ки ту'ди сип'нут да о'парат / да 'вимешайут да вимешайут / да гус'те та'ке // гус'те було л'ем'н'ішка // ну л'ем'н'ішку сма'чил'і чимс' т'рохи // сма'чил'і хто 'салом / а йак ? йа'ке то'ди 'сало бу'ло ? // поро'с'а одне го'дуйут на сем'н'у / то мо де йа'койу 'вишкваркойу пол'а кайут // о по'том шчи ро'бил'і / ме'шал'і т'істо / гус'те т'істо / рос'качвал'і так к'ругло 'доўго / і ка'чал'і так / та'к'і не ў кала'чи а 'доўге та'ке / так так так по'ка аж 'тейе 'кончица // доўге таке'о ка'чал'і // назі'валоса **'посохи** // а шо ти не з'найеш ? / йа з'найу мо'йа 'мат'і ро'била / да ўже спе'чут тийі **'посохи** на ло'пату да ў пійч / на чере'н'і / да і 'вимл'ут // то то ўже 'ламл'ут пот'роху / вун та'ке / да сир розми'найут да ў сир 'тийі 'посохи / даї даї така бу'ла / та'ке б'л'удо бу'ло //

То ето так ў'дома 'заўше його ро'бил'і чи 'може і на п'раз'нік'і / чи може на ве'с'іл'іе чи ? //

'Зат'ерка шчи //

1. **'Зат'ерку** / зат'ерку коло'т'іл'і // 'тоже чи о'л'іями чи чим / о'л'іями і з моло'ком і з моло'ком ва'рил'і а і без моло'ка так на во'д'і нако'лот'ат //

2. 'бат'ко муї з 'матеройу по'пос'варица // ну 'бат'ку ро'бит' т'реба і ко'с'іт'і і ўсе // да бат'ко 'кае шоб йа 'ложку о'черпаў і знат' бу'ло бо //

1. шоб гус'те //

2. бо два 'рази мах'неш //

1. шоб гус'та **'зат'ерка** бу'ла //

2. шоб гус'та / шоб о'черпаў 'ложкойу да знат' бу'ло //

а 'баба 'Ган'а рос'казвала шо 'бл'удо та'ке / не на ве'с'іл'іе / а п'росто так го'товіл'і / 'м'ілт'у ?

а **'м'ілт'у** // ну 'ето **'м'іл'та** / ва'рил'і го'вес / 'речку / да 'висохне / да тоўк'л'і / тоўк'л'і 'йі'йі / а по'том на 'жорнах уже 'м'іл'та 'тайа бу'ла ўже йак 'жорна бу'л'і / за 'н'імцуў // ота'ка 'м'іл'та бу'ла // а та'кого не бу'ло / та'кого ўже шо // 'м'іл'та на ве'с'іл'іе / шо там // йа'кого **ва'рен'іка с ква'сол'ейу** / ну с чим ? / **чи 'ягоду** / чи с ква'сол'ейу / ва'рен'ік / таке_го //

а ну'рими ? // [8].

У жодному словнику не знаходимо такої страви як **'м'іл'та**. Це самобутня назва, яка не поширена по всій території України.

/ур'ки то де хто са'д'іл'і да ў 'бочку на'сол'ат / а ўже йак / бо_ж бу'л'і 'семн'і ве'л'ік'і / йак поїе'д'ат ур'ки то ўже **ро'сул** / о'то ў пуст йак на'парат **'бул'би** то ўже **ро'сул з 'бул'бойу на ронойу** / ал'е со'лони 'вел'ми то роз'вод'ат із во'дойу //

ну бо **боршч** ва'рил'і **бу'рачни** // а ва'рил'і / йак не'ма шчаў'л'і то ва'рил'і з 'гички боршч / з **бот'в'ін'а** 'кол'іс' ка'зал'і бот'в'ін'е / з бот'в'ін'а борш'чу нава'рила //

'кол'іс' ти 'кажеш шо з 'ягод // **су'шил'і 'ягоду** і ну тепер ва'рен'е 'варат а то так / у гор'шечок да ў пійч да во'ни рос'танут / да т'рошки **му'койу п'ідб'йут** да ка'зал'і шо **с'мажат 'ягоду** // 'ягод нас'мажила // да ўже 'д'іт'і мо'чайут

А 'зат'ірку ? //

А **'зат'ірку** ? / **'рецька 'зат'ерка з моло'ком** // 'брал'і 'речку мо'лол'і / мо'лол'і / про'с'ійут 'туйу ўже на 'с'іто 'тейе_о // да ўже бе'рут моло'ка на'парат / да ту'ди ўже зако'лот'вайут йак ки'с'іл' 'робиш чи йак шос' так / зако'лот'іш 'р'ідку чи ус'ту йа'ку ўже та'ке / ота'ка 'зат'ерка була // таку 'зат'ерку ва'рил'і // **'квашу ва'рил'і** //

а 'кваша ето ўже не 'зат'ірка ? //

ўже не 'зат'ірка // ўже 'в'ечери у пуст 'в'ечери ва'рил'і ўсе / 'кваша // 'рецька му'ка / да б'рал'і зако'лот'вал'і 'йі'йі / да на пійч с'таўл'ал'і / 'рецьку 'туйу му'ку / да посто'й'іт на пе'чи вона / так в'о'д'і

/ в:о'д'і / не в а'рачуї н'і'йакуї // да з'робица вона 'к'і'сл'ен'ка / 'кисла // да ўже б'рал'і ва'рил'і 'туїу к'вашу //

то во'но та'ке 'к'і'сл'ен'ке бу'ло ? //

'к'і'сл'ен'ке // [6].

У щоденному харчуванні хліб мав особливе значення. Це була найголовніша страва. Він був важливим у різних обрядах: на хрестини йшли з хлібом, на сватанні обмінювалися свати хлібом, на похоронах, поки покійник лежав у хаті, доти горіла свічка в бохоні хліба, а потім ту хлібину несли на віку аж до кладовища. На сучасному етапі є різні рецепти випікання хліба: білий, сірий, чорний; житній, пшеничний; на дріжджах тощо. У Залужжі колись випікали хліб тільки на квасу і лише житній. Пшеничного борошна не було, бо пшениці не сіяли, а якщо і сіяв хто-небудь, то для того, щоб спекти лиш паску. Отже, білий хліб на столі – то велике свято, рідкість. Щоденний хліб – житній.

1. а хл'іб / а хл'іб / та'ка 'д'іжка йак от сто'ла така'го / 'д'іжка бу'ла // чо'тири 'обручи / два // 'обручи дереў'йани // два 'коло 'н'ізу два 'коло 'верху / та'ка 'д'іжка да широко'вата така'о / рошчи'н'ал'і хл'іб у туї 'д'іжц'і // де ў'ко'го ши вона ї'е // ў'мо'йеї 'матери бу'ла / мо'йа 'мат'і не пек'ла ў'мис'ц'і // по'ка ўмер'ла і була 'д'іжка // то во'на там оста'ласа / та'ка і 'гарна ши 'д'іжка // то рошчи'н'ал'і 'наноч / а по'том ў'досвет / ну мо'йа мат'і 'заўше **п'ід'вод'іла** / ши т'рохи води л'і'ла да п'ід'вод'іла шоб бу'ло бул'ш / а хто і не п'ід'вод'іў // по'том зам'н'іс'ат / 'зиде у д'іжц'і туї / да ўже на ло'пату о'тож туїу дереў'яна шо то та'ка йак вес'ло / о'но вес'ло 'вузке а то та'ке // да то і са'жал'і му'койу поси'пал'і / са'жал'і / ло'пату / а і л'іст с'ка'пусти ла'мал'і да су'шил'і // п'ід 'хатоїу // на ко'нопл'іну / ко'нопл'і 'кол'іс' 'с'йал'і / да на ко'нопл'іну на'н'іжут на'н'іжут / о да так о'то йак куку'руз'іну з'йажеш да по тої бук і по тої / да 'інчи о'то так л'іст су'шил'і / да ўже то'ди роз'мочат // н'е во'но з'і'моїу от'ход'іт ўже / да рос'тел'ут на ло'пату / рос'тел'ут даї ту'ди хл'іб / даї пе'чеца там на л'іс'ту // а по'том вун отста'ваў так тої л'іст / да та'к'і 'гарни ўже / 'лучи йак на му'ц'і //

то 'ето хл'іб 'наноч рошчи'н'ал'і ? //

угу //

шоб побро'д'іў // а шо д'рошчи йа'к'іс' бу'л'і чи на чо'му ? //

1. на ква'су / квас у 'д'іжц'і оста'йеца //

От чо'го ? //

1. ну от ошкр'е'бе 'д'іжку / не 'мил'і д'іжку 'посл'е 'т'іста / да т'рошки то'го 'т'іста шо ошкр'е'бе д'іжку / да л'і'нут во'ди да во'но там уже ў'кі'сайе од того 'т'іста //

'доўго тра'було ж'дат' шоб о'кисло ? //

1. чо'го ? / 'кол'іс' хто / йак хто два 'рази пе'че на 'тижден' то т'рохи по'буде да і оки'сайе // на ква'су пек'л'і // ал'е і п'ід'ход'іў хл'іб // на ква'су // 'теїе 'т'істо да во'ди т'рохи л'і'не а по'том уже рошчи'н'ал'і на тум //

То 'житн'і буў ? хл'іб у нас ? // [6].

Досить цікаву оповідь із погляду моралі ми записали від **Олексівець Уляни Мифіўни** про перший хліб. Її мама розповідала, коли спечеш перший хліб, то треба спочатку дати по шматку коту і собаці, бо вони заслужили в Бога.

// по'том с'лухаї / ши йак пе'чи хл'іб / 'перши хл'іб // перши хл'іб пе'чи / то 'ето хмел' // х'мел'ем 'д'іжку об'йзвайут / х'мел'ем / шо п'л'уўса хмел' // і ўже шоб хоч 'кот'іку і со'бац'і / шоб кут заї'шоў / не ти йіў 'перви хл'іб / шоб ко'ту дат' чи со'бац'і // бо 'кол'іс' 'мат'і ро'била / рос'казвала // І'сус хо'д'іў по се'л'і / по ха'тах // ага і йак ете / да / да з'начит е / а би ў с'тарц'і / про'с'іт' по'шоў І'сус / зве'раў л'у'деї / шо тут 'будете жит' / а йак 'будете ? // а во'на д'і'т'а ма'ле мл'ін'ца / а во'на пудо'терла про'бач 'задн'іцу да і да'ла / ба'гата да с'тарцу да'рила // то Бог прогне'виўса // так 'ето 'мат'і рос'казвала // хтос' 'матери а 'мат'і // о і заб'раў / не даў пло'доў н'і йак // а бу'ло 'ранчеї 'жито / то о'то с'кул'ки ко'л'інцуў / с'тул'ко бу'ло колос'куў // пон'і'майеш ? // так 'мат'і нам рос'казвала / а йа вам роска'жу // ага / ну йак прогне'вила з'начит ўже л'у'д'іна 'тайа / то Бог заб'раў / не даў ро'д'іт' н'і йак // то ко'ти і со'баки п'росто ко'ти хо'д'іл'і / р'вал'і йо'го за 'ноги / про'с'іл'і шо / з'начит шоб даў х'л'іба // то вун даў по од'ному коло'сочку // ето даў ко'тум і со'бац'і // а ми не заслу'жил'і ў'йо'го // о'так не шано'вал'і хл'іб / ота'ке 'мат'і нам рос'казвала // а йа то'би роска'жу ш чо'го та'ке поста'вало // йа ка'зала шо 'ето со'баки 'випрос'іл'і / то ми не 'мал'і п'рава / нех йак 'хоче / т'реба со'бац'і дат' і ко'ту // ко'ту йак не // 'перши хл'іб // а об'йзвал'і 'д'іжку х'мел'ем / шано'вал'і хтоз'на йак // а те'пер йак от / йо'о де хоч пудки'дайут // ота'ка ота'ке було // [9].

/ оз'ме пшо'на / оз'ме му'ки / пер'лоўки / понаби'раїе ўс'о'го / да з'вошчику на вуз ў'рад'ужку ўсе з'йаже да з'вожчику на вуз / да заве'зе 'бат'ку на тер'так / ўже'ж з'найе бат'ка / да заве'зе на тер'так // 'бат'ко приве'зе до 'хати // д'іт'і **зат'ерц'і** 'ради / а 'наша 'мат'і **бу'лок** напе'че ў'не'д'іл'у // да ми з'бул'ками 'ход'ім // і при 'Пол'шчи // те'пер 'добре шо 'пенц'ейу да'йут //

ва'рил'і / раз йак моло'ко при'мала / нава'рила // з'бул'бойу // 'кол'іс' з'бул'бойу / но'войі 'бул'би нако'пайут йак 'шино 'ете / да нако'пала йа 'бул'би / йа 'думаїу нава'ру'но йа **зат'ерки** йак 'кол'іс' ва'рил'і // нава'рила йа ў'чи'вунчику поло'вина ча'вунчика // то йа йе'йі по'йіла / пос'н'ідала 'йейу і ўден' / а ўже 'в'ечери йак ў'нас тої ве'л'іки буў / да со'бац'і о'даў //

а ви йе'йі на чо'му ва'рил'і ? //

на во'д'і // бул'ба ва'рил'ася да ўже 'бул'бу п'ід'коло'т'іла / му'койу //

а на си'роватц'і ? //

а н'є / на во'д'і да з 'бул'бойу // на *мас'л'онці мл'ін'ці* пек'ла / 'коржики пек'ла х'лопцям // 'коржикуў йак напе'чу // ўже йак не'ма / то 'Кол'а 'каже 'мамо та'к'і ў'кусні 'коржики ! // то йа 'ете ўже зноў пе'чу // напе'чу ш'тири б'л'ахи / ў пйіч у'лаз'іло / пйіч ве'л'іка / ш'тири б'л'ахи напе'чу / х'лопц'і / а пйіат'іл'іт'рову каст'рул'у *кам'пону з 'д'ічок* нава'ру // 'д'ічки по'л'езни'ж 'тоже 'вел'ми // йа попопи'ла 'пасе'нкуў моло'дих 'пагонуў / з груш // на 'нервенуї 'почви // [5].

Хар'чи бу'л'і 'посл'є вої'ни / ну і зер'но бу'ло / 'жито 'речка і ў'с'о // так 'речки на'мел'ут ето на *мл'ін'ці* / ўже 'перше пе'чут мл'ін'ці // на 'к'іслум моло'ці та'к'і мл'ін'ці шо і те'пер би на'ййуса_б // [10].

Отже, маємо записи текстів давніх щоденних і традиційно обрядових страв села Залужжя, які виїшли зі щоденного вжитку або такі, що втратили своє первісне значення і майже забуті зараз. Люди середнього і старшого віку ще пам'ятають, що такі страви були, але вже не готують їх. Ці страви замінені більш сучасними або запозиченими з інших регіонів. Слова *зат'єрка, к'ваша, л'єм'н'ішка, посохи, пурими мл'єта* виїшли з ужитку, молодші покоління їх не знають, але в розмові з людиною старшого віку уявляють про що річ, але ці страви не готують. Кашу *не'чут*, компот *'парат*.

Ки'с'іл' – драглиста страва з ягідного або фруктового сиропу з додаванням крохмалю – їли переважно під час постів із картоплею, хлібом. Поширеною була *л'єм'н'ішка* – стравою з густо запареного борошна, звичайно гречаного. У Залужжі її варили з підсмаженого борошна з солодом, подібна до киселю. *Зат'єрка* – страва, зварена на воді або молоці з розтертого в дрібні кульки борошна з водою. Ці визначення (ВТСУМ) загальновідомі, ці страви готували не лише в цій місцевості, а й в інших населених пунктах. *Пурими* – вареник на три кути. Пояснення немає в жодному словнику. Страва місцева. Назви *'посохи* немає ні у ВТСУМ, ні в ЕСУМ, ні в словнику поліських говорів. Очевидно, це місцева назва, яка не зафіксована в словниках. Саме слово *посох* – палиця, гирлига – має зовнішню схожість із довгим хлібом, батонном, очевидно ця назва й залежить від форми. Деякі процеси: *усолод'іло* – окисло; *гонаца-йєм* – їмо; експресивно-оцінний вираз; *закалот'вайут* – замішують; *с'мажат'йагоди* – запікати в печі у глечики чорниці; *'парит'кам'пот* – кип'ятити (зварити) компот.

Література:

1. Аркушин Г. Словник західнополіських говірок : у 2 т. / Г. Аркушин. – Луцьк : Вежа, 2000. – Т. 1–2.
2. Лисенко П. С. Словник діалектної лексики середнього і східного Полісся / П. С. Лисенко. – К. : АН УРСР, 1961. – 72 с.
3. Етимологічний словник української мови : у 7 т. – К. : Наук. думка, 1982–2003.

Інформатори:

Жмура Павло Пилипович (Народився 10.10.1928 року в с. Залужжя Дубровицького району Рівненської області. Освіта: закінчив 2 класи польської школи. Дата запису: 19.07.2014 року).

Котяш Марія Микитівна (1930 року народження, закінчила 3 класи вечірньої школи. Колгоспниця. Дата запису: 06.02.2015; 19.06.2015 року).

Котяш Параска Данилівна (Народилася 14.10.1940 року в с. Залужжя Дубровицького району Рівненської області. Освіта: закінчила 4 класи. Дата запису: 03.11.2014 року).

Котяш Остап Архипович (1932 року народження. Освіта: закінчив 1 клас польської школи, 1 клас радянської і два класи вечірньої (4 класи). Колгоспник, працював на конях, потім був трактористом. Дата запису: 07.08.2014 року).

Куришко Параска Федорівна (1929 року народження. Освіта: неграмотна. Читати навчилася сама. Колгоспниця. Дата запису: 21.07.2014 року).

Олексієвець Уляна Мифіївна (1928 року народження. Неграмотна. Читати навчилася сама. Колгоспниця. Дата запису: 12.02.2015 року).

Торгун Кулина Тихонівна (1927 року народження с. Залужжя Дубровицького району Рівненської області. Освіта: Неграмотна, навчилася читати самостійно. Дата запису: 05.08.2014 року. Померла 11.04.2015 р.)